
ЖИВКО ЖЕКОВ/Zhivko Zhekov

СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ КОНЦЕПЦИИ НА СПАРТА И АТИНА ВЪВ ВОЙНИТЕ ПРЕЗ V В. ПР. ХР.

The Strategy Concepts of Sparta and Athens during the Wars of the 5th Century B.C.

The strategy of the Hoplite phalanx during the 5th century B.C. was determined to a great extent by the two domineering city-states in Hellas – Sparta and Athens. Sparta utilized the strategy of exhaustion, typical for the previous century, the adoption of which won them the victory in the Peloponnesian war at the end of the century. At the same time Athens was developing new strategy concepts. Its strategies were based on greater aggression. During the first half of the century this strategy was successful but in the last two decades its adoption led to the defeat of Athens and all but precipitated its destruction.

През V в. пр. Хр. Спарта и Атина водят редица войни както в Елада, така и извън нейните граници. Успехите на двата водещи елински полиса в значителна степен се предопределят от стратегическите концепции, които те следват¹. От своя страна техните стратегии са детерминирани от икономическите им възможности, които са следствие от специфичното социалнополитическо устройство, което от своя страна предопределя до голяма степен и спецификите във военната им организация². Спарта притежава най-боеспособната фаланага от хоплити в Елада, вследствие от което доминира в сраженията, водени на суша. Атина разполага с най-големия и силен флот в Елада, което предопределя нейната доминация в морските сражения³.

Анализът на стратегиите, използвани от елинските полиси през класическата епоха е невъзможен, без да се разгледа неговият генезис. В тази връзка следва накратко да се разгледат стратегическите концепции през предходната архаична епоха⁴. През този период се ражда и утвърждава като боен строй хоплитската фаланга, която през класическата епоха е основната бойна сила на елинските полиси⁵. Хоплитите са преди всичко в повечето случаи пълноправни членове на полиса,

в тази връзка техният живот е изключително ценен за оцеляването на самия полис⁶. Една от основни цели при сражаване в боен строй хоплитска фаланга е възможно най-голямо минимизиране на собствените загуби в жива сила⁷. Поради тази причина полисните войски почти никога не шурмуват крепости, защото по време на шурм се дават големи загуби в жива сила⁸. Крепостите и вражеските полиси се превземат с блокада или чрез стратегията на изтощението⁹. Тази стратегия се заключава в следното: след като войските на вражеския полис бъдат разгромени, той не се обсажда или блокира, а се опустошават неговите посеви през лятото, когато те зреят¹⁰. Опустошенията могат да продължат с години, докато накрая полисът, който вече не може да се снабдява с храни чрез тяхното закупуване, капитулира¹¹. Най-уязвими при използването на тази стратегия са полисите, разположени във вътрешността на Елада. Полисите, разположени близо до морския бряг, които разполагат с укрепени пристанища, са много по-добре защитени срещу използването на стратегията на изтощението, защото много по-дълго и по-лесно могат да се снабдяват с необходимите им храни¹². Друга характерна особеност на стратегическата концепция, традиционна за полисите през архаичната епоха, е избягването на далечни и продължителни военни кампании “*Ελληνες, οὐ γὰρ ξυνειστέ κεσαν πρὸς τὰς μεγίστας πόλεις ὑπήκοοι*” (Thucyd., I, 15, 2). Тази стратегия цели да не се допусне концентриране на всички военни ресурси на полиса само в една рискована военна операция, която при евентуален неуспех може да заплаши съществуването на полиса.

През V в. пр. Хр. към посочената по-горе стратегия най-последователно се придържа Спарта. В същото време новите тенденции в развитието на стратегията принадлежат основно на Атина. Тази разлика проличава в самото начало на века. В 500 г. пр. Хр. тиранът на Милет Аристагор убеждава персийския сатрап Артафрен да нападнат Наксос (Hdt., V, 31). Експедицията се проваля, персите и милетците четири месеца неуспешно обсаждат Наксос (Hdt., V, 33-34)¹³. Обвинен от персите за провала, Аристагор разбунтува Йония срещу Дарий I. Той заминава за Елада, за да търси подкрепата на Лакедемон за въстанието (Hdt., V, 38)¹⁴. Пристигайки в Спарта Аристагор е приет от архегета Клеомен. Първоначално Аристагор успява да настрои благосклонно спартанския архегет Клеомен, изтъквайки неумението на персите да се бият, слабото им защитно въоръжение и най-вече огромните богатства, които притежават (Hdt., V, 49)¹⁵. Клеомен отлага окончателното си решение с три дни, за да може да се посъветва с останалите властови институции в Лакония. Окончателното решение на спартанците е, че войната с Персия е прекалено опасно предприятие. В същото време, за да не покажат, че се страхуват от Ахеменидите, спартанците решават да изтъкнат причина за отказа, която според тях ще бъде възприета като основателна от всички елини. По време на втората им среща Клеомен нарочно пита Аристагор на какво разстояние се намира столицата на персите Суза. Според Херодот отговорът на Аристагор, че Суза се намира на три месеца път от Йония, провокира Клеомен коренно да промени мнението си

и той заповядва на милетеца да напусне Спарта до края на деня (Hdt., V, 50)¹⁶. Всъщност едва ли спартанците не знаят на какво разстояние от Йония се намира Суза или какво е въоръжението и богатствата на персите. Спартанците са съюзници на лидийския владетел Крез и той ги вика да му помогнат във войната с персийския владетел Кир II. Спартанците подготвят експедиция в помощ на Крез и само бързото пленяване на последния от персите след 14-дневна обсада предотвратява участието на спартанците във военните действия. Следователно лаконците много добре знаят къде се намира Суза. Въпросът е само претекст за отказа, защото за всеки елин е ясно, че една експедиция на три месеца път от морето при евентуален неуспех означава почти сигурно унищожаване на всички участващи в експедицията спартанци. А един от основните приоритети на полиса е да пази живота на своите граждани, защото без тях и самият полис престава да съществува. Стратегията, към която се придържат в този случай спартанците, е традиционната до този момент стратегия на елинските полиси за въздържане от големи и рискови военни кампании, евентуалният неуспех на които би заплашил съществуването на полиса.

След неуспеха си в Лакедемон Аристагор се насочва към Атина. В Атина той е допуснат да говори през еклесията и успява да убеди атиняните да помогнат на йонийците¹⁷. За тази позиция на атиняните има редица политически причини. Една от тях е фактът, че персите приемат Хипий под своя закрила и настояват атиняните отново да го приемат за тиран. Другата е близкото родство между йонийците и атиняните и съответно възможността, която атиняните виждат за увеличаване на своето влияние сред йонийците¹⁸. В същото време вероятно фактът, че спартанците отказват да помогнат, провокира атиняните да се ангажират с подкрепа за въстаниците, за да увеличат своя авторитет в Елада за сметка на Лакедемон¹⁹. Но Атина проявява и достатъчно предпазливост, тя изпраща само 20 свои и 5 съюзни еретрийски триери в помощ на йонийците. Тяхната загуба в никакъв случай не би се отразила фатално върху боеспособността на полиса²⁰.

Поведението на атиняните по време на тяхното участие в йонийското въстание ясно показва ограничените цели, които те преследват. Съюзните йонийско-атинско-еретрийски войски навлизат в Лидия, атакуват и опожаряват нейната столица Сарди²¹, но не успяват да завземат вътрешната крепост на града, където се укрива персийският гарнизон, и се оттеглят. След това елините започват бързо отстъпление към Йония, преследвани от персийските войски. Край Ефес елините са настигнати от персите и в последвалото сражение са разгромени. Веднага след тази битка атиняните изоставят йонийците и се завръщат в Атина, без повече да оказват помощ на въстаналите си съплеменници въпреки непрекъснатите им молби. Фактът, че атиняните след първия неуспех се оттеглят и прекратяват помощта си за йонийците, показва, че те нямат намерение да се ангажират в тежка и продължителна война срещу персите.

Разликата в стратегическите концепции на Атина и Спарта проличава и в събитията след битката при нос Микале – 479 г. пр. Хр. (Hdt., IX, 98–106). След

победата над персийските войски елинската флота отплува към Хелеспонта (Hdt., IX, 107, 1). В района на проливите атиняните настояват съюзната елинска флота да обсади Сестос, но спартанците са против. Командващият елинската флота спартански архегет Леутюхидис отплува с пелопонеските ескадри към Елада. Атинските триери, командвани от стратега Ксантипос и йонийските ескадри обсаждат Сестос (Hdt., IX, 114)²². В този случай спартанците се придържат към старата стратегическа концепция, формирана през архаичната епоха. Лаконците отказват да вземат участие във военна кампания, която може да продължи и през зимата. Обсадата на силно укрепен полис като Сестос, в който се укриват персийските гарнизони от района на Хелеспонта (Hdt., IX, 115), може да продължи и продължава с месеци, а зимата вече приближава. В същото време елинската флота не е подготвена за обсада. Съюзниците не разполагат с обсадни съоръжения и необходимите финансови средства²³.

Атиняните за разлика от спартанците решават да рискуват. Техните основания са няколко. Персите, укрепили се в Сестос, са значителен брой, но не разполагат с достатъчно храни и други припаси, необходими за да издържат продължителна обсада. След разгрома при Микале ахеменидите не разполагат с военни сили в близост до Сестос, които да се притекат на помощ на обсадените и да ги деблокират. След като преценява тези обстоятелства, атинският стратег Ксантипос решава да обсади Сестос. Обсадата продължава с месеци и атиняните започват да недоволстват от стратегите си, които не им позволяват да се завърнат в Атина на заслужена почивка според тях. Стратезите отказват да свалят обсадата без изрична псефизма на еклесията, в която да им се заповядва да се завърнат в Атина (Hdt., IX, 117)²⁴. Обсадата продължава през почти цялата зима на 479–478 г. пр. Хр., но накрая, поради липсата на храни, персийските командващи през една нощ се опитват да се спасят с бягство. На сутринта останалите в Сестос елини капитулират пред атиняните (Hdt., IX, 118). Изходът на тази обсада показва, че новата стратегия, следвана от атиняните, е оправдана. До голяма степен поведението на атиняните при Сестос привлича на тяхна страна йонийските полиси и полисите в проливите и Черно море, което по-късно им помага да създадат Делоската симахия и да се превърнат във водеща сила в нея²⁵. От своя страна поведението на спартанците показва на йонийските полиси, че лаконците не искат, а и не са способни да ги защитят от персите.

Новата атинска настъпателна стратегия помага на атиняните да се превърнат във водеща морска сила в Източното Средиземноморие през V в. пр. Хр.²⁶ Атиняните се научават да обсаждат и превземат силни крепости и добре укрепени полиси. В периода 478–470 г. пр. Хр. те превземат всички персийски крепости в Егейска Тракия, сред които и най-силните Драбеск и Ейон. През следващите десетилетия атиняните обсаждат и принуждават да капитулират някои от своите съюзници, разбунтували се срещу тяхната хегемония в Делоската симахия²⁷. Сред тях е Наксос, който е принуден да капитулира след продължителна обсада (Thucyd.,

I, 98, 4)²⁸. В продължение на три години атинските войски и флот държат в блокада Тасос, докато накрая тасосците са принудени да се предадат (Thucyd., I, 100, 2; 101, 1; 3)²⁹. Накрая атиняните превземат след деветмесечна обсада и Самос – 440–439 г. пр. Хр. (Thucyd., I, 117)³⁰.

В някои случаи, когато атиняните прекратят границите на разумното, прилаганата от тях агресивна настъпателна стратегия води до тежки поражения. Такъв е случаят с намесата на атиняните в Египет в края на 60-те и началото на 50-те години на V в. пр. Хр. Атинска ескадра от 200 (300) триери оказва помощ на египетския фараон Инар. Първоначално атиняните имат успех, те разгромяват персийските войски и превземат Мемфис, но година по-късно персите предприемат контраофанзива³¹. Персийските войски разгромяват атиняните и египтяните, след което блокират атинската ескадра на о. Просопитида. След блокада, продължила година и половина, персите пресушават канала, който отделя острова от брега на реката и разгромяват атиняните³². Поражението не се оказва фатално за атиняните, защото те успяват да разгромят ахеменидската флота в 449 г. пр. Хр. край бреговете на о. Кипър³³, с което слагат край на опита на персите да преминат в контра-настъпление³⁴.

Много по-фатална за атиняните се оказва експедицията им срещу Сиракуза, с която започва вторият етап от Пелопонеската война. В 415 г. пр. Хр. атиняните формират голяма флота от собствени и съюзни кораби, която се събира на о. Керкира³⁵. В нея вземат участие 134 триери и 2 пентеконтери, повече от 130 товарни кораби, 5100 хоплити, 480 стрелци с лък, 700 родоски прашкари и 120 леко въоръжени изгнаници от Мегара. Атинската еклесия гласува сумата от 3000 таланта за издръжка на експедиционните войски (Thucyd., VI, 43–44; IG, I/2, 98–99)³⁶. В 414 г. пр. Хр. атинските войски и флот обсаждат Сиракуза, но след първоначалните успехи в Сиракуза успява да се промъкне лаконеец Гилип с 3000 пелопонески хоплити, което променя ситуацията в полза на сиракузците. Атинският стратег Никий моли Атина за подкрепления. През лятото на 413 г. пр. Хр. за Сицилия отплава нова атинска ескадра от 60 атински и 5 хиоски триери, на които плават 1200 атински хоплити и всички хоплити от егейските острови, влизащи в I Атинско архе (Thucyd., VII, 20, 2). След като присъединява допълнителни съюзни контингенти, атинският стратег Демостен акостира край Сиракуза в края на юли 413 г. пр. Хр., начело на ескадра от 73 триери, 5000 хоплити и 3000 аконтисти, стрелци с лък и прашкари (Plut., Nic., 21)³⁷. Експедицията завършва катастрофално за атиняните. В морските сражения, водени между атинската и сиракузката флоти на 3 и 7 септември, атиняните търпят поражение³⁸. Атинските стратегии Никий и Демостен се опитват да отстъпят с експедиционните войски към вътрешността на Сицилия, но са обкръжени от противника и са принудени да капитулират. В резултат от сицилийската експедиция атиняните губят целия флот и войските, взели участие в нея (Thucyd., VII, 87, 5–6)³⁹. Фактически атиняните губят най-боеспособните си триери и хоплити, защото точно те вземат участие в сицилийската авантюра⁴⁰. Разгромът на ати-

няните край Сиракуза до голяма степен предопределя и победата на спартанците в Пелопонеската война⁴¹.

През V в. пр. Хр. Спарта се придържа към традиционната стратегия на изтощение и ограничено настъпление. След отказа си от участие във военните операции срещу персите в Егейска Тракия и Йония в 478 г. пр. Хр. спартанците се концентрират към решаване на стратегически задачи в границите на материкова Елада. Най-далечната експедиция, която предприемат спартанците в този период, е в Тесалия (477–476 г. пр. Хр.), но и тя завършва с неуспех, от една страна, поради предпазливостта на спартанците въпреки първоначалните им успехи, а, от друга, защото тесалийците подкупват архегета Леутохидес, който командва експедиционните войски (Hdt., VI, 72; Plut. De malign. Herod., 21, 2 p. 859 d; Paus., III, 7, 9). Пример за придържането към старите стратегически концепции е потушаването на илотското въстание, проточило се 10 години – от 469/7 до 459/7 г. пр. Хр. (Diod., XI, 64, 4)⁴². Вместо да обсадят и щурмуват решително укрепилите се на планината Итома въстаници, лаконците ги блокират и воюват цели десет години с тях. Накрая е постигнато споразумение, според което на месенците, намиращи се в Итома, е позволено да напуснат с оръжието си планината и да се изтеглят извън пределите на Месения.

Придържането на спартанците към старите стратегически концепции особено ясно проличава през Пелопонеската война⁴³. В началото на войната лаконците са водени от архегета Архидам II, по името на когото първият ѝ период е наречен Архидамова война⁴⁴. В хода на тази война спартанците предприемат няколко похода в Атика, които не водят до някакъв значим резултат, ако не се смята избухването на епидемията в Атина, която довежда до смъртта на хиляди атиняни, което от своя страна в известна степен отслабва военните ефективни на Атина (Thucyd., III, 87)⁴⁵.

През лятото на 431 г. пр. Хр. войските на Пелопонеския съюз, командвани от спартанския архегет Архидам II навлизат в Атика. Атиняните, живеещи извън крепостните стени, са принудени да разрушат къщите си и да прехвърлят добитъка си на о. Евбея, за да не попадне в ръцете на врага⁴⁶. Населението на Атика се укрива зад крепостните стени на Атина. В полиса не се намира място за всички и много от бежанците се заселват между дългите стени и атинското пристанище Пирей (Thucyd., II, 17)⁴⁷. Пелопонеските войски първо опустошават полетата на Елевсин и Триасийското поле, след което се придвижват в посока на Ахарна (Thucyd., II, 19). Архидам II задържа за известно време своите войски на тези позиции. Той очаква атиняните придържайки се към традиционните стратегически концепции на хоплитската фаланга да излязат с войските си извън крепостните стени и да влязат в сражение с лаконците (Thucyd., II, 20)⁴⁸. Атиняните придържайки се към стратегията, разработена от Перикъл не влизат в сражение с противника⁴⁹. Според Перикъл атиняните не следва да влизат в сражение с нахлуващите на тяхна територия спартанци, а в отговор на спартанските нахлувания следва да

опустошават с флотата си крайбрежията на Пелопонес (Thucyd., I, 143, 3-5)⁵⁰. Пелопонесците опустошават известно време Атика, но след като никои не излиза да се сражава с тях и те привършват припасите, Архидам II изтегля войските от Атика (Thucyd., II, 23, 3). Тази военна кампания не може да бъде оценена като успешна или неуспешна, защото тя е част от генералната стратегия на изтощение, прилагана от Спарта⁵¹.

Спартанците отново нахлуват в Атика на следващата 430 г. пр. Хр., но скоро след тяхното навлизане в Атика в Атина започва епидемия (Thucyd., II, 47)⁵². По време на тази военна кампания пелопонесците опустошават цяла Атика. Атиняните отново не влизат в сражение с тях придържайки се към стратегията на Перикъл (Thucyd., II, 55)⁵³. След като в продължение на 40 дни опустошават Атика, командваните от Архидам II войски се завръщат в Пелопонес (Thucyd., II, 57). През следващите години пелопонесците още няколко пъти нахлуват и опустошават Атика (Thucyd., III, 1; 26; 89, 1; IV, 2, 1)⁵⁴.

Атиняните променят в своя полза стратегическата ситуация в Архидамовата война, използвайки прилаганата най-вече от лаконците стратегия на изтощението. В 425 г. пр. Хр. атинска ескадра, командвана от стратежите Евримедонт, Софокъл и Демостен по предложение на последния укрепява пристанището Пилос, разположено в Месения (Thucyd., IV, 3-4)⁵⁵. Превземането на Пилос от атиняните принуждава лакедемонците да прекратят поредния си летен поход в Атика и да се завърнат в Пелопонес, фактически този поход на спартанците в Атика е и най-краткия, само 15 дни продължава опустошаването на Атика от пелопонеските войски (Thucyd., IV, 6)⁵⁶. Опитът на спартанците да си възвърнат контрола над Пилос завършва с позорното поражение при Сфактерия (Thucyd., IV, 31-39)⁵⁷. След тази победа атиняните разполагат в Пилос месенци от Навпакт, които започват системно да ограбват Месения и Лакония нанасяйки по този начин огромни загуби на спартанците⁵⁸. В Пилос започват да се стичат илоти от Месения и Лакония, което заплашва да разруши икономическата система на Спарата (Thucyd., IV, 41, 1-3)⁵⁹. Фактически операцията при Пилос е блестящ пример на прилагане на стратегията на изтощението. След понесените загуби от месенските нападения от Пилос, спартанците дори предлагат мир на Атина с едно основно искане към атиняните – изтегляне на месенския гарнизон от Пилос (Thucyd., IV, 41, 4)⁶⁰.

Декелейската война (413–404 г. пр. Хр.) е хисторически пример за прилагане на стратегията на изтощението. Спартанците завземат и укрепяват Декелея в Атика, разположена на пътя между Атина, Ороп и Беотия и разполагат в нея силен гарнизон (Thucyd., VII, 19, 1-2)⁶¹. От Декелея спартанците планомерно и целогодишно опустошават Атика в продължение на девет години. В резултат от това Атика е напълно разорена, 20 000 роби бягат от атиняните в Декелея, което силно подкопава икономиката на Атина (Thucyd., VII, 27, 3-5).

Единственият случай, в който спартанците изоставят стратегията на изтощението в хода на Пелопонеската война, е походът на Брасид в западната част на

Егейска Тракия. Провеждането на тази настъпателна операция не е резултат от ориентирането на спартиатите към новите стратегически концепции, а следствие от тежката военностратегическа и политическа ситуация, в която се оказват те в началото на 424 г. пр. Хр. Фактически реализацията на тази военна кампания се дължи единствено на личността на командващия Брасидас⁶². Този извод се налага от факта, че веднага след смъртта на Брасидас в битката при Амфиполис през 422 г. пр. Хр.⁶³, въпреки променилата се стратегическа ситуация, която вече е в тяхна полза, спартанците предпочитат да сключат примирие с Атина, а на следващата година между воюващите държави е подписан и Никиевият мир – 421 г. пр. Хр.⁶⁴.

Прегледът на стратегическите концепции, прилагани от спартанците и атиняните през V в. пр. Хр., показва, че въпреки редица иновации на атинските стратегии в стратегията на елинските полисни войски, стратегията на изтощението все още остава най-действената и пригодна за война между елинските полиси. В същото време прилагането на по-агресивни стратегически концепции помага на атиняните да създадат I Атинско архе⁶⁵, но прекаленото увличане води до катастрофални поражения като военната кампания в Египет през 50-те години на V в. пр. Хр. и Сиракуза през 415–413 г. пр. Хр. Това продължава, докато придържането на спартанците към старата стратегическа концепция, залагаща на победа чрез изтощаване на противника, накрая им носи победа в Пелопонеската война.

БЕЛЕЖКИ

¹ Dawson, D. *The Origins of Western Warfare*. Boulder, Oxford, 1996, 16–23; Garlan, Y. *War in the Ancient World: A Social History*. London, 1975; Santosuosso, A. *Soldiers, Citizens and The Symbols of War*. Boulder, Oxford, 1997; Sidebottom, H. *Ancient Warfare: A very short introduction*. Oxford, 2004.

² Ducrey, P. *Warfare in Ancient Greece*. New York, 1986, 19–29; Hanson, V. D. *The Wars of the Ancient Greeks*. 1999; Raaflaub, K., N. Rosenstein, (eds.). *War and Society in the Ancient and Medieval Worlds: Asia, the Mediterranean, Europe and Mesoamerica*. Washington, 1999.

³ Fincati, L. *Ancient Naval Warfare*. – *Proceedings of the United States Naval Institute*, 20, 1894, 4, 721–745; Casson, L. *Ancient Naval Warfare*. – *MHQ: The Quarterly Journal of Military History*, 4, 1991, 1, 74–81; Amit, M. *Athens and the Sea. A Study in Athenian Sea-power*. Brussels, 1965; Gabrielsen, V. 'The naukrariai and the Athenian navy'. – *Classica & Medievalia*, 1985, 36, 21–51.

⁴ Morgan, C. *Symbolic and Pragmatic Aspects of Warfare in the Greek World of the 8th to 6th Centuries BC*. – In: *War as a Cultural and Social Force*. Eds. T. Bekker-Nielsen, L. Hannestad. Copenhagen, 2001, 20–44; Bowden, H. *Hoplites and Homer*. – In: *War and Society in the Roman World*. Eds. J. Rich, Gr. Shipley. London, New York, 1993, 45–63; Lendon, J. E. *Soldiers and Ghosts: A history of battle in classical antiquity*. New Haven – London, 2005, 20–57; Cartledge, P. *The Birth of the Hoplite*. – In: *Spartan Reflections*. 2001, 153–166.

⁵ **Van Wees, H.**, Status Warriors. – In: War, Violence and Society in Homer and History. Amsterdam, 1992, 178–181; **Van Wees, H.** Mass and Elite in Solon's Athens. – In: Solon of Athens. Eds. J. Blok, A. Lardinois. Leiden, 2006, 351–389; **Raaflaub, K.** Archaic and Classical Greece. – In: War and Society in..., 129–162.

⁶ **Foxhall, L.** A View from the Top. – In: The Development of the Polis in Archaic Greece. Eds. L. Mitchell, P. Rhodes. London, 1997, 129–131; **Cartledge, P.** Hoplites and Heroes: Sparta's Contribution to the Technique of Ancient Warfare. – Journal of Hellenic Studies, 1977, 97, 11–23; **Raaflaub, K.** Soldiers, Citizens, and the Evolution of the Early Greek Polis. – In: The Development of the Polis in Archaic Greece. Ed. L. Mitchell, P. Rhodes. London, 1997, 49–59.

⁷ **Rosivach, V.** Zeugitai and Hoplites. – Ancient History Bulletin, 2002, 16, 33–43; **Van Wees, H.** The myth of the Middle-class Army. – In: War as a Cultural and Social Force. Eds. T. Bekker-Nielsen, L. Hannestad. Copenhagen, 2001, 45–71.

⁸ **Rusch, S. M.** *Poliorectic Assault in the Peloponnesian War*. Philadelphia, 1997, 21–26; **Camp, J. McK.** Walls and the Polis. – In: Polis and Politics. Eds. P. Flensted-Jensen et al. Copenhagen, 2000, 41–57.

⁹ **Kern, P. B.** Ancient Siege Warfare, 1999, 20–26; **Karavites, P.** Capitulations and Greek Interstate Relations. Gottingen, 1982; **Lawrence, A. W.** Greek Aims in Fortification. Oxford, 1979.

¹⁰ **Foxhall, L.** Farming and Fighting. – In: War and Society in the Roman World. London. Eds. J. Rich, Gr. Shipley. New York, 1993, 137–139.

¹¹ **Osborne, R.** The Field of War. – In: Classical Landscape with Figures. London, 1987, 137–164; **Ober, J.** Hoplites and Obstacles. – In: Hoplites: The Classical Greek Battle Experience. Ed. V. D. Hanson. London, 1991, 173–196.

¹² **Thorne, J.** Warfare and Agriculture: the Economic Impact of Devastation. – Greek, Roman and Byzantine Studies, 2001, 42, 231–234.

¹³ **Mitchell, B. M.** Herodotus and Samos. – Journal of Hellenic Studies, 1975, 95, 79–81.

¹⁴ **Raaflaub, K.** Politics and Interstate Relations in the World of Early Greek Poleis. – Antichthon, 1997, 31, 3–4.

¹⁵ **Walter, U.** Herodot und die Ursachen des Ionischen Aufstandes. – Historia, 1993, 42, 261–262.

¹⁶ **Balcer, J. M.** Ionia and Sparta under the Achaemenid Empire, the 6th and 5th Centuries B.C. Tribute, Taxation and Assessment. – In: Le tribut dans l'Empire perse. Actes de la Table ronde de Paris, 12–13 decembre 1986. Eds. P. Briant, C. Herrens Schmidt. Paris, 1989, 1–28.

¹⁷ **Karavites, P.** Greek Interstate Relations in the Fifth Century BC. – Parola del Passato, 1984, 39, 164–165.

¹⁸ **Lateiner, D.** The Failure of the Ionian Revolt. – Historia, 1982, 31, 154–157.

¹⁹ **Kienast, D.** Die Auslösung des Ionischen Aufstandes und das Schicksal des Histiaios. – Historia, 1994, 43, 387–401.

²⁰ **Morrison, J.** *The Athenian Trireme: The History & Reconstruction of an Ancient Greek Warship*. New York, 1986, 14–19.

²¹ **London, J. E.** Homeric Vengeance and the Outbreak of Greek Wars. – In: War and Violence in Ancient Greece. Ed. H. van Wees. London, 2000, 1–30.

²² **Finley, M.** War and Empire. – In: Ancient History: Evidence & Models. London, 1985, 68–69.

²³ **Andrewes, A.** The Hoplite Katalogos. – In: Classical Contributions in Honor of M. McGregor. Eds. G. Shrimpton, D. MacCargar. New York, 1981, 1–3; **Christ, M.** Conscription of Hoplites in Classical Athens. – Classical Quarterly, 2001, 51, 400–401.

- ²⁴ **Meiggs, R.** *The Athenian Empire*. Oxford, 1972, 21–25.
- ²⁵ **Jackson, A.** The Original Purpose of the Delian League. – *Historia*, 1969, 18, 12–16; **Sealey, R.** The Origin of the Delian League. – In: *Ancient Society and Institutions*. Ed. E. Badian. Oxford, 1966, 233–255; **Robertson, N. D.** The True Nature of the Delian League, 478–461 BC. – *American Journal of Ancient History*, 1980, 5, 64–96; **Rawlings, H. R.** Thucydides on the Purpose of the Delian League. – *Phoenix*, 1977, 31, 1–8.
- ²⁶ **Finley, M.** The Fifth-century Empire: A balance sheet. – In: **Finley, M.** *Economy and Society in Ancient Greece*. New York, 1981, 41–42.
- ²⁷ **French, A.** Athenian Ambitions and the Delian Alliance. – 1979, *Phoenix*, 33, 134–141; **Culham, P.** The Delian League: Bicameral or Unicameral? – *American Journal of Ancient History*, 1978, 3, 27–31; **Perlman, S.** Panhellenism, the Polis, and Imperialism. – *Historia*, 1976, 25, 6–9.
- ²⁸ **Fisher, N.** Hybris, Revenge and Stasis in the Greek City-states. – In: *War and Violence...*, 83–123.
- ²⁹ **Romilly, J. de.** La vengeance comme explication historique. – *Revue des Etudes Grecques*, 1971, 84, 319–320.
- ³⁰ **Merritt, B. D.** The Samian Revolt from Athens in 440–439 B.C. – *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1984, 128, 123–133; **Fornara, C. W.** On the Chronology of the Samian War. – *Journal of Hellenic Studies*, 1979, 99, 7–19; **Spiegel, N.** *War and Peace in Classical Greek Literature*. Jerusalem, 1990.
- ³¹ **Thibault, E. A.** Thucydides on the Influence of Sea Power. – *Naval War College Review*, 1973, 25, 31–35.
- ³² **Cobet, J.** Herodotus and Thucydides on war. – In: *Past Perspectives: Studies in Greek and Roman Historical Writing*. Eds. I. Moxon et al. London, 1986, 1–18.
- ³³ **Parker, S. T.** The Objectives and Strategy of Cimon's Expedition to Cyprus. – *American Journal of Philology*, 1976, 97, 30–38.
- ³⁴ **Strauss, B. S.** Democracy, Kimon, and the Evolution of Athenian Naval Tactics. – In: *Polis and Politics*. Eds. P. Flensted-Jensen et al. Copenhagen, 2000, 333–335; **Gilpin, R.** The Theory of Hegemonic War. – *The Journal of Interdisciplinary History*, 1988, 18, 591–613; **Hands, A. R.** In Favour of a Peace of Kallias. – *Mnemosyne*, 1975, 28, 193–195.
- ³⁵ **Wilson, J. B.** *Athens and Corcyra: Strategy and Tactics in the Peloponnesian War*. Bristol, 1987, 45–51.
- ³⁶ **Frank, D. H.** The Power of Truth: Political Foresight in Thucydides' Account of the Sicilian Expedition (VI, 32–42). – *Prudentia*, 1984, 16, p. 100.
- ³⁷ **Wylie, G.** Demosthenes the General – Protagonist in a Greek Tragedy? – *Greece & Rome*, April 1993, 40, 25–26.
- ³⁸ **Kern, P. B.** The Turning Point in the Sicilian Expedition. – *Classical Bulletin*, 1989, 65, 77–82.
- ³⁹ **Gehrke, H. J.** Die Griechen und die Rache. Ein Versuch in historischer Psychologie. – *Saeculum*, 1987, 38, 121–149.
- ⁴⁰ **Sealey, R.** Thucydides, Herodotus and the Causes of War. – *CQ*, 1957, 51, 10–11.
- ⁴¹ **Ellis, J. R.** Characters in the Sicilian Expedition. – *Quaderni di Storia*, 1969, 5, 63–66.
- ⁴² **Van Wees, H.** Conquerors and serfs. – In: *Helots and Their Masters*. Eds. S. Alcock and N. Luraghi. Washington, 2003, 33–80.
- ⁴³ **Kelly, T.** Thucydides and Spartan Strategy in the Archidamian War. – *American Historical Review*, 1982, 87, 25–54.
- ⁴⁴ *Ibid.*, 27–30.

- ⁴⁵ **Warry, J.** *Warfare in the Classical World*. Norman, 1995, 40–47.
- ⁴⁶ **Strauss, B.** The Art of Alliance and the Peloponnesian War. – In: *Polis and Polemos*. Eds. C. D. Hamilton, P. Krentz, Claremont, 1997, p. 131.
- ⁴⁷ **Momigliano, A.** Some Observations on the Causes of War in Ancient Historiography. – In: *Studies in Historiography*. London, 1966, 112–126.
- ⁴⁸ **Krentz, P.** Fighting by the Rules: the Invention of the Hoplite Agon. – *Hesperia*, 2002, 71, p. 29.
- ⁴⁹ **Spence, I. G.** Perikles and the Defence of Attika During the Peloponnesian War. – *Journal of Hellenic Studies*, 1990, 110, 91–109.
- ⁵⁰ **Krentz, P.** The Strategic Culture of Periclean Athens. – In: *Polis and Polemos*. Eds. C. D. Hamilton, P. Krentz, Claremont, 1997, 55–72.
- ⁵¹ **Ober, J.** Thucydides, Pericles and the Strategy of Defense. – In: **Ober, J.** *The Athenian Revolution*. Princeton, 1996, 73–85.
- ⁵² **Holladay, A. J., J. C. F. Poole.** Thucydides and the Plague of Athens. – *Classical Quarterly*, 1979, 29, 282–300; **Garlan, Y.** *Guerre et économie en Grèce ancienne*. Paris, 1989, 29–30.
- ⁵³ **Holladay, A. J.** Athenian Strategy in the Archidamian War. – *Historia*, 1978, 27, 399–427.
- ⁵⁴ **Moxon, I.** Thucydides' Account of Spartan Strategy and Foreign Policy in the Archidamian War. – *Rivista storica dell' Antichità*, 1978, 8, 11–14.
- ⁵⁵ **Pritchett, W. K.** Pylos and Sphacteria. – In: **Pritchett, W. K.** *Studies in Ancient Topography I*, Berkeley, 1965, 6–29; **Roismann, J.** *The General Demosthenes and his Use of Military Surprise*. Stuttgart, 1993.
- ⁵⁶ **Pritchett, W. K.** Thucydides and Pylos. – In: **Pritchett, W. K.** *Essays in Greek History*. Amsterdam, 1994, 169–170.
- ⁵⁷ **Strassler, R. B.** The Harbor at Pylos, 425 BC. – *The Journal of Hellenic Studies*, 1988, 108, p. 200.
- ⁵⁸ **Wilson, J. B.** Pylos 425 B.C.: A Historical and Topographical Study of Thucydides' Account of the Campaign. Warminster, 1979.
- ⁵⁹ **Strassler, R. B.** The Opening of the Pylos Campaign. – *The Journal of Hellenic Studies*, 1990, 110, 121–122.
- ⁶⁰ **Van Wees, H.** War and Peace in Ancient Greece. – In: *War, Peace and World Orders in European History*. Eds. A. V. Hartmann and B. Heuser. London, 2001, p. 44; **Romilly, J. de** *Guerre et paix entre cités*. – In: *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*. Ed. J. P. Vernant. Paris, 1968, 207–220.
- ⁶¹ **Ober, J.** Fortress Attica. – *MHQ: The Quarterly Journal of Military History*, 3, № 2, 1991, 29–31.
- ⁶² **Boeldieu-Trevet, J.** Brasidas: la naissance de l'art du commandement. – In: *Escalavage, guerre, économie en Grèce ancienne: hommages à Yvon Garlan*. Eds. P. Brule, J. Oulhen. Rennes, 1997, 147–158.
- ⁶³ **Jones, N.** The Topography and Strategy of the Battle of Amphipolis in 422 BC. – *California Studies in Classical Antiquity*, 1977, 10, 71–104.
- ⁶⁴ **Zadorojnyi, A. V.** Thucydides' Nicias and Homer's Agamemnon. – *Classical Quarterly*, 1998, 48, p. 305.
- ⁶⁵ **Starr, Ch. G.** The Athenian Century. – *MHQ: The Quarterly Journal of Military History*, 1, no. 1, 1989, 30–37.